

Landschapsplan

Stelling van Amsterdam / Verbinding A8-A9

10 november 2021

Bijlage 1 - Verklarende woordenlijsten

Opgesteld door

Antea group

BoschSlabbers
Landschapsarchitecten

KuiperCompagnons

M.A. Kooiman Cultuurhistorische Projecten

M.A. Kooiman

VenhoevenCS

In opdracht van

Provincie Noord - Holland

Verklarende woordenlijst bij *Unesco werelderfgoed*

Werelderfgoed

Cultureel of natuurlijk erfgoed, dat de United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Unesco) op haar werelderfgoedlijst plaatst, mag de naam 'werelderfgoed' dragen. Aanvragen voor inschrijving op de werelderfgoedlijst dienen door nationale overheden te worden ingediend. Unesco laat zich bij aanvragen adviseren door netwerkorganisaties als ICOMOS, ICCROM, ICOM en IUCN. Om werelderfgoed te worden moet het erfgoed vallen binnen enkele van de hierna genoemde criteria. Daarbij moet het erfgoed van een uitzonderlijke universele waarde zijn (in het Engels: Outstanding Universal Value, afgekort OUV). Deze wordt gedragen door de 'attributen', die over zowel authenticiteit als integriteit moeten beschikken (zie hieronder).

Criteria Unesco werelderfgoed

Voor cultureel erfgoed dient een aanvraag toegelicht te worden op grond van zes criteria:

1. Het betreft een cultureel meesterwerk;
2. Het betreft een getuigenis van uitwisseling van culturele waarden
3. Het betreft de getuigenis van een cultureel belangrijke samenleving, bestaand of verdwenen
4. Het betreft een typologisch voorbeeld van significante culturele ontwikkelingen
5. Het betreft een voorbeeld van culturele omgang en inbedding in de natuurlijke omgeving
6. (Ter aanvulling op één van deze vijf criteria) Het betreft een getuigenis van de materiële of immateriële samenhang met cultureel bepaalde opvattingen en overtuigingen.

Werelderfgoed Stelling van Amsterdam en gehanteerde criteria (1996)

De Stelling van Amsterdam is in 1996 toegevoegd aan de lijst van werelderfgoederen. Dit betekent dat de Stelling van Amsterdam internationaal erkend is als: 'Culturele of Natuurlijke Site met exceptionele en universele waarde die bescherming vraagt in het belang van de mensheid'. De Unesco heeft de Stelling van Amsterdam onder verwijzing naar de criteria 2, 4 en 5 en met de volgende beschrijving ingeschreven:

'The Committee decided to inscribe the nominated property on the basis of cultural criteria (II), (IV) and (V) considering that the site is of outstanding universal value as it is an exceptional example of an extensive integrated defence system of the modern period which has survived intact and well conserved since it was created in the late 19th century. It is also notable for the unique way in which the Dutch genius for hydraulic engineering has been incorporated into the defences of the nation's capital city.' – Justification Unesco (1996).

Werelderfgoed de Hollandse Waterlinies (2021)

In januari 2019 heeft Nederland het *Nominatiedossier Hollandse Waterlinies* ingediend bij Unesco. De Hollandse Waterlinies bestaan uit de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is genomineerd als uitbreiding van het werelderfgoed de Stelling van Amsterdam. Historisch gezien vormen beide één waterlinie. De Stelling van Amsterdam is het sluitstuk van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De twee waterlinies vertellen samen het verhaal van de strategische inzet van water bij de verdediging van Nederland.

In juli 2021 heeft Unesco besloten de werelderfgoedstatus ook aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie te verlenen. De Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie vormen nu samen het werelderfgoed de Hollandse Waterlinies.

Outstanding Universal Value

Het belangrijkste onderdeel van de aanvraag tot de status van werelderfgoed is de formulering van de Statement of Outstanding Universal Value (SOUV). Dit document beschrijft om welke redenen het erfgoed de beoogde status van werelderfgoed verdient. Hierbij dient te worden gemotiveerd op welke manier het erfgoed het nationale belang overstijgt en erkenning verdient in internationale context. Het formuleren van de OUV is als inschrijvingsvoorwaarde in 2005 in de 'operational guidelines' opgenomen.

Voor erfgoederen die voor dat jaar werelderfgoedstatus hebben gekregen, is later een (Retrospective) Statement of Outstanding Universal Value geformuleerd (voor de Stelling van Amsterdam in 2016 door Unesco vastgesteld). Voordien was de categorisering binnen de vereiste criteria bepalend. Het moest daarbij om een exceptioneel voorbeeld van die criteria gaan. In de Statement staan de punten samengevat ('Brief synthesis') die het werelderfgoed uniek maken en op grond van welke criteria de site op de werelderfgoedlijst staat. De criteria zijn onderdeel van de OUV. In de Statement staan ook de integriteit en authenticiteit van het werelderfgoed beschreven.

Authenticiteit

Onder authenticiteit wordt de staat van de attributen beschreven. De attributen vormen de manifestatie van de OUV. Authenticiteit vormt de link tussen de attributen en de OUV, deze moet waarachtig en geloofwaardig zijn. De mate van authenticiteit van de attributen is bepalend in hoeverre de OUV geloofwaardig overgedragen kan worden. Authenticiteit kan materieel en/of immaterieel zijn.

Integriteit

Onder integriteit verstaat Unesco de mate van compleetheid en intactheid (gaafheid) van de attributen als minimaal noodzakelijke drager van de OUV. Naast dat de attributen van een werelderfgoed als authentiek aangemerkt moeten kunnen worden, dienen zij binnen het werelderfgoedgebied in samenhang compleet, intact en vrij van bedreigingen aanwezig te zijn. De compleetheid en intactheid dienen substantieel genoeg te zijn om de significante waarde (OUV) van het werelderfgoed te kunnen representeren.

Property

Met 'property' bedoelt Unesco het gebied dat als werelderfgoed wordt aangemerkt. De grens, 'boundary', dient nauwkeurig en non-interpretabel vastgelegd te worden. Voor de instandhouding dient een managementplan opgesteld te worden, dat vastlegt op welke wijze en door wie de instandhouding voor de toekomst gewaarborgd wordt.

Bufferzone

Tegenwoordig dient bij registraties van werelderfgoed naast de definiëring van de 'property' tevens een bufferzone gemarkeerd te worden. Ontwikkelingen in de bufferzone worden in principe niet belemmerd door nationale erfgoedrestricties, zoals wel verplicht is in de 'property'. In de SvA is bij de inschrijving in 1996 wel een 'property' gedefinieerd maar geen bufferzone; dit werd destijds nog niet gevraagd.

ICOMOS

De International Council On Monuments and Sites (ICOMOS) is een netwerkorganisatie waar erfgoedexperts lid van zijn. ICOMOS adviseert de Unesco bij werelderfgoed.

Verklarende woordenlijst bij de *Stelling van Amsterdam*

Linie

Een verdedigingslinie is een aaneengeschaalde ketting van individuele verdedigingspunten. De statische of plaatsgebonden verdediging groeide -via de met muren en torens versterkte middeleeuwse steden en de gebastioneerde vestingsteden- door naar de 19e-eeuwse verdedigingslinies. In een linie kon het gebied voorliggend aan de linie onder vuur genomen worden. De vijand was niet langer in staat eenvoudigweg om de vesting heen te trekken en de in de vesting gelegerde troepen te isoleren.

Waterlinie

Een linie waarbij het voorland onder een ondiepe laag water 'geïndundeerd' gezet wordt. Om de inundatie snel en langdurig te kunnen bewerkstelligen was een ingenieus waterbeheersysteem noodzakelijk.

Hoofdweerstandslijn

Een linie wordt gedefinieerd door de hoofdverdedigingslijn of hoofdweerstandslijn. Het gebied voor de lijn werd opgegeven aan de vijand, verovering van het achterliggende gebied diende voorkomen te worden. Vaak is deze lijn gestoeld op bestaande elementen in het landschap die voor de verdediging in te zetten waren.

Forten

De knopen in de linie worden meestal gevormd door forten. Dit zijn overwegend in grond opgetrokken werken van waaraf de vijand onder vuur genomen kon worden. Boven op het fort staat het geschut dat bedoeld was om de oprukkende vijand op afstand te houden. In de flanken van het fort zijn kazematten ingegraven van waaruit de bijna doorbrekende vijand verdere doorgang belet kon worden. Forten konden elkaar flankement geven voor onderlinge verdediging.

Gedekte wegen

Dit zijn verbindingswegen tussen de forten onderling. Een gedekte weg bestaat uit een weg die aan één zijde voorzien is van een aarden dekkingswal. De gedekte wegen vallen vaak samen met de hoofdweerstandslijn.

Schootsvelden

Het was voor de verdedigers belangrijk om goed zicht te hebben op het terrein van waaruit de vijand verwacht werd. Het was belangrijk dat daar geen hoogtes of bosschages waren waarin of waarachter de vijand dekking kon vinden. De grootte van deze open zone hing samen met de afstand waarover het verdedigingsgeschut in staat was de vijand onder vuur te nemen. In de 19e eeuw was de gemiddelde dracht ongeveer 3000 tot 6000 meter. Er zijn drie schootsvelden (positievuur, groot flankement en klein flankement). Het **positievuur** is het naar voren gerichte beschieten van de naderende vijand. Vanaf de forten kon met het 10 cm hefkoepelgeschut circa 4 km ver geschoten worden. Het **groot** en **klein flankement** is het schootsveld voor flankerend zijdelings vuur vanuit een verdedigingswerk op de omgeving.

Verboden kringen

Om een open schootsveld afdwingbaar te maken, werd in Nederland in 1853 de Kringenwet aangenomen. Deze gaf voorschriften waaraan eventuele werken binnen een zone van 1000 meter vanaf de vuurlijn gemeten moesten voldoen. In de kleine kring mocht slechts met toestemming van de minister van Oorlog gebouwd worden, en dan slechts met brandbare materialen, zoals hout en riet. Tussen de kleine en de buitenste grens van de tweede (middelbare) kring, tussen de 300 en 600 meter, was het toegestaan om voor de fundering, schoorsteen en dakbedekking steen te gebruiken. In de grote kring tot 1000 meter vanaf de hoofdverdedigingslijn was het verboden om zonder toestemming van de minister van Oorlog infrastructurale werken aan te leggen of te veranderen.

Inundatie

Een principe waarbij het land onder een niet al te diepe laag water gezet werd. Te ondiep om te bevaren en te diep om erdoor te waden. Ook onttrok de waterspiegel het zicht op oneffenheden als sloten en greppels.

Kommen

Het was niet mogelijk om een groot gebied integraal te inunderen. Om een goed peil te realiseren moesten 'kommen' worden ingericht. De kom bestaat uit een open of gesloten dijkkring. In de kaden en dijken werden voorzieningen gerealiseerd om het water door te voeren (inundatiesluizen), of tegen te houden (keersluizen). Daar waar de watergang van belang was voor de doorvaart werden schutsluizen ingericht. Vanaf de rivieren en open watervlakten werden kanalen ingericht om de toevoer van het inundatiewater te waarborgen.

Accessen

De kaden rond de inundatiekommen, natuurlijke hoogtes als stroomruggen langs rivieren en kunstmatige hoogtes als (spoor)dijken, vormen een droogblijvende doorgang bij inundatie. Deze doorgangen vormen zogenaamde accessen. Bij deze accessen was het van belang over voldoende verdedigend vuur te beschikken om een eventueel over het acces oprukkende vijand de doorgang te beletten. Forten en batterijen zijn vaak opgericht nabij en gericht op één of soms meerdere accessen.